

Jazodan ozod qilish hamda jazoni yengilrog‘i bilan almashtirish sohasidagi chet el mamlakatlari tajribasi

Muxtarov Nodirbek
Sherali o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi IIV huzuridagi 1 mintaqaviy hudud 14 son Jazoni ijro etish koloniyasi Tezkor-qidiruv bo‘limi tezkor vakili kapitan

Jazoni ijro etish tizimida xorij tajribasi bugungi kundagi jahon tajribasini o‘rganish va buni o‘zimizning jazoni ijro etish tizimiga tatbiq etish bilan bog‘liq holatlarni ko‘rsatadi. Xususan biz jazoni ijro etish tizimini xalqaro tajriba sifatida o‘rganar ekanmiz, xorij jazoni ijro etish organlari faoliyati ularning faoliyatini tartibga solishda asosiy normativ hujjat sifatida inson huquqlari bo‘yicha qabul qilingan qator normativ huquqiy hujjatlarni misol sifatida keltirishimiz mumkin bularga BMT tomonidan 1948-yil 10-dekabrda 217(A) 3-rezolyutsiyasi bilan qabul qilingan “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi”, “Nilson Mandella” qoidalari mahkum huquqlari ularni himoya qilish borasidagi muhim normativ hujjat hisoblanadi.

Mamlakatimiz huquqiy tizimini, shu jumladan jinoyat huquqi sohasini takomillashtirish, liberallashtirishda bu sohadagi chet el qonunchiligini o‘rganish va uni ilg‘or jihatlarini milliy huquq tizimiga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi “Normativ huquqiy hujjatlar to‘g‘risida” gi qonunda ham muayyan normativ-huquqiy hujjatni, huquq normasini qabul qilayotganda shu sohadagi chet el tajribasini qiyosiy tarzda o‘rganish va bu to‘g‘risida xulosani normativ huquqiy hujjat loyihasiga ilova qilinishi zarurligi belgilab qo‘yilgan. Biz ham o‘z tadqiqotimizda jazodan ozod qilishning jazoni yengilrog‘i bilan almashtirish institutini chet el mamlakatlari jinoyat qonunchiligidagi shu institut va uning qo‘llanish shartlari bilan solishtirib, ularning o‘xshash va farqli tomonlarini aniqlashni lozim topdik. Rossiya Federatsiyasida jazoni yengilrog‘i bilan almashtirish instituti. 1996-yil 13-iyunda qabul qilingan Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksining 80- moddasida jazoni yengilrog‘i bilan almashtirishni qo‘llash asoslari va shartlari mustahkamlangan. ¹Ushbu moddaning birinchi qismiga asosan RF jinoyat qonunchiligida intizomiy qismga jo‘natish, axloq tuzatish ishlari va ozodlikdan mahrum qilish jazolari tayinlangan shaxslarning jinoyat natijasida yetkazilgan zararining qoplanganligi va jinoiy jazoni o‘tash davridagi xulq-atvorini inobatga olib ushbu shaxsga nisbatan jazoni yengilrog‘i bilan almashtirishni qo‘llashi mumkin. Shu bilan

¹ Уголовный кодекс Российской Федерации // УРЛ: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102041891>
(Elektron manbaga murojaat qilingan vaqt: 10.12.2023).

birga shaxsga tayinlangan qo‘shimcha jazoni o‘tashdan ham qisman yoki to‘liq ozod etilishi mumkin. RFdan farqli o‘laroq O‘zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligida intizomiy qismga jo‘natish tariqasidagi jazo yengilro‘g‘iga almashtirilmaydi. Bizning davlatimizda faqatgina axloq tuzatish ishlari va ozodlikdan mahrum qilishgina yengilroq jazo bilan almashtirilishi mumkin.² Bundan tashqari, RF Jinoyat kodeksining 80-moddasida tayinlangan jazoni yengilro‘g‘i bilan almashtirish uchun dastlab tayinlangan jazoni qancha qismini 49 o‘tash shartlagi ham belgilangan. Unga asosan shaxsga tayinlangan ozodlikdan mahrum qilish jazosi yengilroq jazo bilan quyidagi hollarda: a) uncha katta bo‘lmagan bo‘lmagan yoki o‘rtacha og‘ir jinoyati uchun sud tayinlagan jazo muddatining kamida uchdan bir qismini; b) og‘ir jinoyati uchun sud tayinlagan jazo muddatining kamida yarmini; v) o‘ta og‘ir jinoyati uchun sud tayinlagan jazo muddatining kamida uchdan ikki qismini; g) voyaga yetmagan shaxslarning jinsiy daxlsizligiga qarshi jinoyati uchun, shuningdek RF Jinoyat kodeksining 210-moddasida nazarda tutilgan jinoyati uchun sud tomonidan tayinlangan jazoni kamida to‘rt dan uch qismini; d) o‘n to‘rt yoshga yetmagan shaxslarning jinsiy daxlsizligiga qarshi sodir etgan jinoyati uchun sud tomonidan tayinlangan jazoni kamida beshdan bir qismini haqiqatda o‘tab bo‘lganidan keyin qo‘llaniladi. RF Jinoyat kodeksida yengilro‘g‘iga almashtiriladigan jazo ushbu kodeksning 44-moddasida nazarda tutilgan istalgan jazoga almashtirilishi ko‘rsatilgan. RFda sud jazoni yengilro‘g‘i bilan almashtirishda quyidagilarga e‘tiborga olib Jazoni yengilro‘g‘i bilan almashtirish to‘g‘risidagi iltimosnoma yoki taqdimnomani ko‘rib chiqadi:

- Shaxsni jazoni o‘tash davridagi o‘qishga, mehnatga bo‘lgan munosabatini;
- Jamoat ishlaridagi ishtirokini
- Jinoyat tufayli yetkazilgan zararni qisman yoki butunlar qoplaganligini.

Bizning jinoyat qonunchiligida esa jinoyat tufayli yetkazilgan zararni qisman yoki to‘liq qoplaganligi jazoni yengilro‘g‘i bilan almashtirish to‘g‘risidagi iltimosnoma yoki taqdimnomani ko‘rib chiqishda e‘tiborga olinmaydi. Bundan tashqari RF da sud muomalaga layoqatsiz deb topishni istisno etadigan pedofiliya kasalligiga chalingan va o‘n to‘rt yoshga to‘lmagan shaxslarning jinsiy daxlsizligiga qarshi jinoyat sodir etgan o‘n sakkiz yoshdan katta bo‘lgan shaxslarga jazoni yengilro‘g‘i bilan almashtirishni qo‘llashda unga nisbatan qo‘llanilgan tibbiy yo‘sindagi majburlov choralarini va sud psixiatriya ekspertizasi xulosalarini o‘rganib chiqadi. Bu holat bizning mamlakatimizda sudlar tomonidan e‘tiborga olinishi belgilanmagan. Ozarbayjon Respublikasida jazoni yengilro‘g‘i bilan almashtirish instituti. Jazoni yengilro‘g‘i bilan almashtirish instituti Ozarbayjon Respublikasining Jinoyat kodeksida ham o‘z ifodasini topgan bo‘lib, u Ozarbayjon Respublikasi Jinoyat kodeksining 77- moddasida mustahkamlangan. Ushbu modda o‘talmagan jazoni yengilro‘g‘i bilan almashtirish deb nomlangan va uni qo‘llash asoslari va shartlari ko‘rsatilgan. “Ushbu moddaga muvofiq ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan va uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyatlari uchun tayinlangan ozodlikdan mahrum

² Уголовный кодекс Российской Федерации // УРЛ: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody&nd=102041891> (Elektron manbaga murojaat qilingan vaqt: 10.12.2023).

qilingan jazoni o'tayotgan shaxsning sud jazoni ijro etish vaqtidagi shaxsning xulq-atvorini hisobga olib tayinlangan ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'talmagan qismini boshqa yengilroq jazo bilan almashtirishi mumkin. Bunda shaxs asosiy jazo bilan bir vaqtda qo'shimcha jazodan ham to'liq yoki qisman ozod qilinishi mumkin. 77-modda 2-qismi bo'yicha o'talmagan jazoni yengilroq'i bilan almashtirish uchun shaxs tayinlangan jazoni kamida uchdan bir qismini amalda o'tagan bo'lishi kerak. 77-modda 3-qismi Sud o'talmagan jazoni boshqa yengilroq jazo bilan almashtirishda ushbu kodeksning 42-moddasida ko'rsatilgan istalgan yengilroq jazo bilan almashtirishi mumkin, bunda yengilroq jazo ushbu kodeksda har bir jazo uchun belgilab qo'yilgan doirada bo'lishi lozim". Ozarbayjon Respublikasi jinoyat qonunchiligida aks etgan jazoning o'talmagan jazoni boshqa yengilroq jazo bilan almashtirish institutini mamalakatimiz jinoyat qonunchiligida belgilangan jazoni yengilroq'i bilan almashtirish qo'llash asoslari va shartlari bilan solishtirsak sezilarli farqlar kuzatiladi. Bu farqlar quyidagilardan iborat: Ozarbayjon Respublikasida faqatgina ozodlikdan mahrum qilish jazosining o'talmagan qismi boshqa yengilroq jazo bilan almashtirilishi mumkin. O'zbekistonda esa ozodlikdan mahrum qilish jazosidan tashqari axloq tuzatish ishlarining o'talmagan qismi ham boshqa yengilroq jazo bilan almashtirilishi mumkin. Ozarbayjon Respublikasida faqatgina ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan va uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar uchun tayinlangan ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'talmagan qismi boshqa yengilroq jazo bilan almashtirilishi mumkin. O'zbekiston JKda esa ijtimoiy xavfi katta bo'lmagan, uncha og'ir bo'lmagan jinoyatlar bilan birga og'ir va o'ta og'ir jinoyatlar uchun tayinlangan ozodlikdan mahrum qilish yoki axloq tuzatish ishlarining o'talmagan qismi boshqa yengilroq jazo bilan almashtirilishi mumkin. O'zarbayjon jinoyat qonunchiligiga asosan jazoni yengilroq'i bilan almashtirish uchun tayinlangan jazoni amalda o'talishi lozim bo'lgan muddat tayinlangan ozodlikdan mahrum qilish jazosining kamida uchdan birini tashkil etgan. O'zbekiston JKda esa bu muddatlar jinoyatlarning ijtimoiy xavflilik darajasi va alohida jinoyatlar uchun tayinlangan jazolarga nisbatan har xil muddatlar belgilangan. Ozarbayjon Respublikasi Jinoyat kodeksida jazoni yengilroq'i bilan almashtirish institutini qo'llash mumkin bo'lmagan shaxslar doirasi belgilanmagan. Mamlakatimiz jinoyat qonunchiligida esa bunday shaxslar doirasi belgilangan. Shuningdek, Ozarbayjon Respublikasining Jinoyat kodeksi 78-moddasi uchinchi bandida agar intizomiy qismga jo'natilgan harbiy xizmatchilar jazoni o'tash vaqtida jazoni o'tashga to'sqinlik qiluvchi kasallikka chalinsa sud ularni jazoni o'tashdan muddatidan ilgari butunlay ozod qilishi yoki o'talmagan jazoni yengilroq'i bilan almashtirishi mumkin. Belarus Respublikasida jazoni yengilroq'i bilan almashtirish instituti. Belarus Respublikasi jinoyat qonunchiligida belgilangan jazoni yengilroq'i bilan almashtirish institutini tahlil qilamiz. Ushbu institut Belarus Respublikasining Jinoyat kodeksida quyidagicha hal qilingan: "91-modda. O'talmagan jazoni yengilroq'i bilan almashtirish.³ Axloq tuzatish ishlari, xizmat bo'yicha cheklash, qamoq, ozodlikdan mahrum qilish yoki intizomiy qismga jo'natish jazolariga hukm qilingan shaxslarning o'talmagan jazo qismi boshqa yengilroq jazo bilan almashtirilishi

³ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. Статья 77. 30 декабря 1999 г.

mumkin. ⁴ Jazoni yengilrog‘i bilan almashtirish uchun shaxs tuzalish yo‘liga qat‘iyan o‘tgan bo‘lsa, quyidagi hollarda:

a) ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan yoki uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyati uchun sud tayinlagan jazo muddatining kamida uchdan bir qismini;

b) og‘ir jinoyati uchun yoki avval ham qasddan sodir etgan jinoyati uchun sud tayinlagan ozodlikdan mahrum qilish jazosining muddatining kamida yarmini;

v) o‘ta og‘ir jinoyati uchun yoki avval jinoyat sodir etgani uchun unga shartli hukm qilish jazosi tayinlangan bo‘lib sinov muddati davomida yangi jinoyat sodir etgan jinoyati uchun tayinlangan jazo muddatining kamida uchdan ikki qismini; Axloq tuzatish ishlari, ozodlikdan mahrum qilish jazolarining o‘talmagan qismi boshqa yengilroq jazo bilan almashtirishda qo‘llanilayotgan yengilroq jazo shu jazolar uchun belgilangan miqdor doirasida belgilanishi va ularning muddati o‘talmagan jazo muddatidan ko‘p bo‘lishi mumkin emas. Jazoni yengilrog‘i bilan almashtirish vaqtida shaxs qo‘shimcha jazodan ozod qilinishi mumkin. Jazosi yengilroq jazo bilan almashtirilgan shaxslar yengilroq jazoning tegishli qismini o‘tab bo‘lganlaridan keyin ushbu Kodeksning 90-moddasida nazarda tutilgan qoidalarga binoan jazodan muddatidan ilgari shartli ozod qilinishlari mumkin. Jazosi yengilroq jazo bilan almashtirilgan shaxs jazoning o‘talmagan qismi mobaynida qasddan yangi jinoyat sodir etsa yoki ozodlikdan mahrum qilish jazosi tayinlanadigan ehtiyotsizlikdan jinoyat sodir etsa sud unga ushbu Kodeksning 73- moddasida nazarda tutilgan qoidalarga muvofiq jazo tayinlaydi⁵. Belarus Respublikasi jinoyat qonunchiligida O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksidan farqli ravishda axloq tuzatish ishlari va ozodlikdan mahrum qilish jazolaridan tashqari xizmat bo‘yicha cheklash, qamoq yoki intizomiy qismga jo‘natish jazolarining o‘talmagan qismi ham boshqa yengilroq jazo bilan almashtirilishi mumkin. Shuningdek, bu mamlakat Jinoyat kodeksida jazoning o‘talmagan qismi yengilrog‘i bilan almashtirilish qo‘llanilishi mumkin bo‘lmagan shaxslar doirasi belgilanmagan. Belarus Respublikasining Jinoyat kodeksining 92-moddasida Ozarbayjon Respublikasining Jinoyat kodeksi 78-moddasi uchinchi bandida ko‘rsatilgani kabi agar intizomiy qismga jo‘natilgan harbiy xizmatchilar jazoni o‘tash vaqtida jazoni o‘tashga to‘sqinlik qiluvchi kasallikka chalinsa sud ularni jazoni o‘tashdan muddatidan ilgari butunlay ozod qilishi yoki o‘talmagan jazoni yengilrog‘i bilan almashtirishi mumkinligi belgilangan. Armaniston Respublikasida jazoni yengilrog‘i bilan almashtirish instituti. Jazoni yengilrog‘i bilan almashtirish instituti Armaniston Respublikasining Jinoyat kodeksida ham o‘z ifodasini topgan bo‘lib, u ushbu kodeksning 77- moddasida mustahkamlangan. Aytish joizki, Armaniston Respublikasi jinoyat qonunchiligida aks etgan jazoni yengilrog‘i bilan almashtirish instituti Ozarbayjon Respublikasi Jinoyat kodeksida belgilangan jazoning yengilrog‘i bilan almashtirish bilan deyarli bir xil. “Uncha katta bo‘lmagan yoki o‘rtacha og‘irlikdagi jinoyatlari uchun tayinlangan ozodlikdan mahrum qilingan jazoni o‘tayotgan shaxsning sud jazoni ijro etish vaqtidagi shaxsning xulq-atvorini va yetkazilgan zarani qoplaganligini hisobga olib tayinlangan ozodlikdan mahrum qilish

⁴ Уголовный кодекс Республики Беларусь. Статья 91. 9 июля 1999 г.

⁵ Уголовный кодекс Республики Беларусь. Статья 91. 9 июля 1999 г.

jazosini o‘talmagan qismini boshqa yengilroq jazo bilan almashtirishi mumkin. Bunda shaxs qo‘shimcha jazodan ham to‘liq yoki qisman ozod qilinishi mumkin. O‘talmagan jazoni yengilrog‘i bilan almashtirish uchun shaxs tayinlangan jazoni kamida uchdan bir qismini amalda o‘tagan bo‘lishi kerak. Sud o‘talmagan jazoni boshqa yengilroq jazo bilan almashtirishda ushbu kodeksning 49-moddasida ko‘rsatilgan istalgan yengilroq jazo bilan almashtirishi mumkin, bunda yengilroq jazo ushbu kodeksda har bir jazo uchun belgilab qo‘yilgan doirada bo‘lishi lozim”. Armaniston Respublikasi jinoyat qonunchiligida O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksidan farqli ravishda faqat ozodlikdan mahrum qilish jazosining o‘talmagan qismi ham boshqa yengilroq jazo bilan almashtirilishi mumkin. Shuningdek, jazoning o‘talmagan qismi boshqa yengilroq jazo bilan almashtirilishi uchun shaxs yetkazilgan zararni ham qoplashi lozim.⁶ Bu shart esa mamalakatimiz jinoyat qonunchiligida belgilanmagan. Yana bir farqli tomonlaridan biri bu mamlakat Jinoyat kodeksida jazoning o‘talmagan qismi yengilrog‘i bilan almashtirilish qo‘llanilishi mumkin bo‘lmagan shaxslar doirasi belgilangan.

Foydalanilgan va tavsiya etigan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Уголовный кодекс Российской Федерации // УРЛ: <http://право.гов.ру/прохй/ипс/?досбодй&нд=102041891> (Электрон манбага мурожаат қилинган вақт: 8.02.2020).
2. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. Статья 77. 30 декабря 1999 г.
3. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Статья 91. 9 июля 1999 г.
4. О‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent. – Adolat. 2023 y. бет
5. О‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi Toshkent. Adolat 2021-yil
6. О‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi 2021 y Toshkent. Adolat
7. О‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksi 2021 y Toshkent. Adolat

⁶ Уголовный кодекс Республики Армения. Статья 77. 29 апреля 3003 г.